

• ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ

• THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF PHYSICAL REHABILITATION

УДК 615.825:376.36 – 053.4

**ІНТЕГРАЦІЯ ЗАСОБІВ АРТПЕДАГОГІКИ
В КОРЕКЦІЙНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНУ РОБОТУ
З ДОШКІЛЬНЯТАМИ З ФФН**

Віталіна ЛИТВИНЕНКО, Юрій ЛЯННОЙ

*Інститут фізичної культури
Сумський державний педагогічний університет
ім. А.С.Макаренка*

Анотація. У статті висвітлено інтеграційний підхід до корекційно-реабілітаційної роботи з дошкільнятами, що мають фонетико-фонематичне недорозвинення (ФФН) мовлення. Дослідження присвячено актуальній психолого-педагогічній проблемі розвитку мовлення дошкільнят із ФФН засобами артпедагогіки. Розвиток мовлення дошкільнят із ФФН засобами артпедагогіки сприяє особистісному становленню, оптимізації міжособистісних стосунків, відкриває можливості успішної соціальної інтеграції.

Зміст програми представлено комплексним поєднанням традиційних реабілітаційних та артпедагогічних засобів для формування вербальних (компонентів мовленнєвої системи) та невербальних (психоемоційних і психофізичних) процесів, що впливають на мовленнєву діяльність дитини із ФФН.

Ключові слова: засоби артпедагогіки, фонетико-фонематичне недорозвинення мовлення, дошкільнята, корекційно-реабілітаційна робота, інтегрований підхід.

Постановка проблеми. Інтеграційні процеси, що відбуваються в суспільстві, мистецтві, науці, у тому числі в медицині та педагогіці, сприяли появі споріднених галузей знань: інтегративної медицини, педагогічної психології, етнопедагогіки, лікувальної педагогіки, артпедагогіки, реабілітаційної педагогіки тощо. У міру зростання знань у галузі педагогіки та психології, розповсюдження педагогічної думки створюються нові концепції виховання, розробляються стандарти освіти, вивчаються теоретичні основи та технології виховання дітей, у тому числі із мовленнєвими вадами, досліджуються особливості освітнього процесу в корекційних освітніх закладах різних видів [1].

Аналіз науково-методичної, психолого-педагогічної, логопедичної літератури дозволяє стверджувати, що на сьогодні вади звуковимови в комплексі з недорозвитком фонематичних процесів є найпоширенішими мовленнєвими порушеннями дошкільнього віку: дефекти звуковимови спостерігаються у 25–30 % дошкільнят в 5–7 % молодших школярів (Є. Ф. Рау, М. Савченко, І. Дьоміна, Л. Єфіменкова, Н. Місаренко, Л. Фомічова) [6, 8].

Науковці А. Богуш, К. Крутій, С. Цейтлін наголошують на збільшенні помилок мови у звуковимові, граматичній і лексичній правильності мовлення, побудові зв'язних висловлювань у мовленні дошкільнят [2].

Водночас дитячий вік є найсприятливішим для формування мовлення загалом та його фонетичної сторони зокрема. Необхідною умовою для успішного засвоєння шкільної програми дітьми є граматично правильне мовлення, своєчасне виявлення та виправлення вад звуковимови якого є обов'язковими елементами усього комплексу корекційної роботи (Р.Є. Левіна, Г.А. Каше, Л.Ф. Спірова, Г.Є. Чіркїна, М.К. Шеремет, А.В. Ястребова) [7, 8].

Науковці М. Вашуленко, Є. Соботович, А. Богуш, Т. Безсонова довели, що порушення мовленнєвого розвитку негативно впливає не тільки на засвоєння шкільної програми, а й на становлення особистості дитини в цілому.

За психолого-педагогічною класифікацією мовленнєвих порушень Р. Левіної, до категорії дітей із фонетико-фонематичним недорозвиненням мовлення (ФФН) належать діти з нормальним фізичним слухом і інтелектом, у яких порушені вимовна сторона мовлення й особливо – фонематичний слух.

Фонематичний слух і фонематичне сприймання – це тонкий систематичний слух, що дає змогу розрізняти і впізнавати фонемі рідної мови. Формування вимовної сторони мовлення тісно пов'язане з розвитком фонематичного слуху, з одного боку, і становленням лексико-граматичних категорій – з другого.

Фонематичне сприймання – це здатність розрізняти фонемі й визначати звуковий склад слова. Тому від того, наскільки успішно і своєчасно буде виправлено звуковимову в дитячому віці, значною мірою залежить засвоєння навичок письма й читання в шкільний період [2, 3].

Проблеми діагностики та корекції порушень при фонетико-фонематичному недорозвиненні мовлення висвітлені в численних дослідженнях вітчизняних науковців (О. Л. Жильцова, Н. С. Жукова, А. В. Нікашина, М. А. Савченко, Є. Ф. Соботович, Т. В. Туманова, Т. Б. Філічева, Г. В. Чіркiна, М. К. Шеремет).

Отже, широка розповсюдженість ФФН, його негативний вплив на становлення та розвиток особистості дитини, на її подальшу соціальну адаптацію дозволяє стверджувати, що пошук сучасних ефективних шляхів його подолання є одним із пріоритетних завдань логопедичної роботи [6, 8].

Таким чином, при розробці корекційно-розвивальних занять для дошкільнят із ФФН та подальшій їх апробації, слід урахувувати не лише перспективу розвитку фонематичних уявлень, фонематичного слуху та фонематичного сприйняття, формування лексико-граматичної сторони мовлення, а і особистісний розвиток дитини, її творчий потенціал.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано відповідно до плану НДР кафедри фізичної реабілітації Сумського педагогічного університету імені А. С. Макаренка „Теоретико-методологічні і організаційно-методичні основи здоров'я, фізичної реабілітації і корекційної педагогіки” (№ 0107U002826).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблему удосконалення корекційно-педагогічної та корекційно-реабілітаційної роботи з дітьми, які мають фонетико-фонематичне недорозвинення мовлення досліджувало багато вчених (О. Л. Жильцова, Н. С. Жукова, Г. А. Каше, Л. В. Лопатіна, О. М. Мастюкова, А. В. Нікашина, М. А. Савченко, Є. Ф. Соботович, Т. В. Туманова, Т. Б. Філічева, Г. В. Чіркiна, М. К. Шеремет та ін.) [4, 6, 7].

Мета дослідження – проаналізувати наявні на сьогодні підходи до подолання фонетико-фонематичного недорозвинення мовлення в дошкільників, а також охарактеризувати особливості застосування інтегрованого підходу в корекційно-реабілітаційній роботі за допомогою засобів артпедагогіки.

Методи й організація дослідження. Вивчення стану розробленості проблеми інтеграції засобів артпедагогіки в корекційно-реабілітаційну роботу з дошкільнятами з ФФН у теорії і практиці корекційної педагогіки здійснено методом аналізу науково-методичної літератури та вивчення досвіду роботи спеціалізованих навчально-виховних і реабілітаційно-оздоровчих закладів. Для перевірки ефективності розробленої програми корекції ФФН у дошкільнят засобами артпедагогіки проведено педагогічний експеримент.

Результати дослідження та їх обговорення. Аналіз науково-методичної, логопедичної, психолого-педагогічної літератури виявив, що використання засобів мистецтва суттєво підвищує ефективність корекційно-педагогічної, корекційно-реабілітаційної роботи з дітьми з особливостями психофізичного розвитку, у тому числі з мовленнєвими вадами (Є. Ю. Рау, Ю. Б. Некрасова, Т. А. Добровольська, О. А. Карабанова, Є. А. Медведєва).

Водночас, якщо проаналізувати поняття „корекційно-реабілітаційна робота” відповідно до клініко-психологічної термінології, що є прийнятною для дефектології, то корекція трактується як система психолого-педагогічних засобів, спрямованих на виправлення, згладження недоліків психофізичного розвитку дитини. Реабілітація (у медико-психолого-педагогічному значенні) – відновлення функцій, включення дитини з проблемами до соціального середовища, залучення до праці, до суспільного життя [5].

Розкриваючи суть артпедагогіки з точки зору корекційно-педагогічної роботи, слід детальніше зупинитися на трактуванні цього поняття вченої Є.А. Медведєвої, яка зазначає, що артпедагогіка – це синтез двох галузей наукового знання (мистецтва та педагогіки), що забез-

печують розробку теорії та практики педагогічного корекційно-спрямованого процесу художнього розвитку дітей та питання формування основ художньої культури через мистецтво та художньо-творчу діяльність (музичну, образотворчу, художньо-мовленнєву, театралізовану-ігрову).

Отже, артпедагогіка „дозволяє розглядати в рамках спеціальної освіти не тільки художнє виховання, але й усі компоненти корекційно-розвивального процесу (розвиток, виховання, навчання, корекцію) засобами мистецтва, а також формування основ художньої культури...”, маючи в собі всі загальноприйняті педагогічні принципи та методи [1].

Т. Сазонова розглядає мистецтво як „засіб творчого пізнання і корекції особистості” та відзначає, що “дослідження в галузі художньої практики показали, що мистецтво розвиває особистість, розширює загальний та художній кругозір дитини з мовленнєвими порушеннями, реалізує її пізнавальні інтереси. Саме в цьому полягає корекційний вплив мистецтва, оскільки воно є, з одного боку, джерелом нових пізнавальних переживань дитини, а з другого – засобом реалізації соціально-педагогічної функції мистецтва” [1, 9].

Як зазначає А. В. Запорожець, така постановка проблеми дитячого розвитку є надзвичайно актуальною в контексті вивчення тих педагогічних умов, які сприяють перетворенню діяльності дитини, що спочатку формується під впливом дорослого у справді дитячу самодіяльність, що є яскравим прикладом творчості дітей.

Отже, результати сучасних досліджень свідчать про те, що формування дитячої творчості відіграє найважливішу роль у становленні її повноцінної особистості. Оскільки психологічним новоутворенням дошкільного віку є здібність дитини до творчого вирішення проблем, що виникають у тій чи іншій ситуації, то інтеграція видів художньо-естетичної діяльності в дошкільному дитинстві має природний характер.

Як зазначає М. Бахтін, сучасна культура характеризується „поліфонічністю”. Окремі види художньої творчості не існують сьогодні ізольовано один від одного, що виражається не лише в появі жанрів мистецтва, але й інтегративності художнього мислення, у розширенні артпедагогічної сфери.

На думку Б. М. Кедрова, процес інтеграції передбачає єдине уявлення про ціле, єдине знання, загальне усвідомлення цієї цілісності, яке можна зрозуміти через комплекс методів, об'єднаних у систему, певну послідовність і зв'язок один з одним.

Інтеграція – це й відновлення, заповнення цілого, об'єднання в ціле яких-небудь частин, елементів. Явище інтеграції (з латинської “integratio” – відновлення – від integer – цілий) розглядається в сучасній науці як аспект процесу розвитку, пов'язаний з об'єднанням у ціле раниші різнорідних частин і елементів [3].

Тому інтегрований підхід при плануванні корекційно-розвивальних занять із застосуванням різних видів артпедагогіки полягає насамперед у взаємозв'язку мистецтва з науками (логопедією, реабілітацією) в єдиному полі творчих проявів там, де вони «живляться» досягненнями один одного, нерідко поєднуючись в одній особі.

Запропонована програма корекції ФФН, що заснована на сукупності цілої низки дисциплін: логопедії (вправи для розвитку фонематичного слуху, для розвитку просодичної сторони мовлення; фізичної реабілітації (дихальна гімнастика, фізкультхвилинки тощо), передбачає проведення інтегрованих занять із застосуванням засобів артпедагогіки тричі на тиждень за трьома напрямками (музична, образотворча, театралізована діяльність). Кожне заняття присвячено звукові (або звукам) та підпорядковане загальній лексичній темі.

Наводимо приклад одного з таких занять, що може проводитися в умовах ДНЗ, спеціалізованих навчально-виховних і реабілітаційно-оздоровчих закладів (із застосуванням музичної діяльності). Тривалість заняття становить 30–35 хв залежно від етапу корекційно-реабілітаційної роботи.

Інтегроване заняття „Ганцюючий зоопарк”

Звуки [с] [з] (музична діяльність)

Мета заняття:

1) корекційно-розвивальні:

- диференціація звуків [с] [з] у складах, словах, реченнях;
 - розвиток дихання та голосу;
 - розвиток дрібної моторики пальців рук;
 - розвиток творчих здібностей (уяви, фантазії);
 - загальне зміцнення організму;
- 2) корекційно-навчальні:
- навчити виділяти звук [с] із ряду приголосних звуків;
 - навчити виділяти звук [з] із ряду приголосних звуків;
- 3) корекційно-виховні:
- розширення кругозору.

Обладнання: магнітофон (музичний центр) із записом музичної композиції, подушки, килим, іграшки „зебра”, „слон”, „верблюд”, „гіпопотам” або малюнки із зображенням цих тварин.

Хід заняття

Орг. момент: прочитати віршик „Похід до зоопарку”

(діти називають слова із віршика, що починаються звуками [с] та [з])

З татом встали ми ще зранку,
Ми прийшли до зоопарку,
Тут побачили верблюда, крокодила і слона,
Мабуть, дружна в них сім'я!

Артикуляційна гімнастика: вправи „Посмішка”, „Парканчик”, „Почистимо зубки”.

Дихальна вправа „Сон слона”: двом дітям пропонується уявити себе слониками, а двом іншим – мухами (діти тримають вирізану з паперу муху на мотузочці). Коли „слоники” сідають на стільчики та „засинають”, „мухи” торкаються до „слоників”, які своєю чергою дмухають на муляжі з мухами.

Фізкультхвилинка (елементи психогімнастики): „Перевтілення”.

Дітям пропонують зобразити за допомогою рухів, міміки та жестів „Доброго слона”, „Швидку зебру”, „Жирафа-зазнайку” тощо.

Вправа для розвитку просодичної сторони мовлення: „Караоке в зоопарку”.

Із дітьми проводиться бесіда: „Дітки, а які дикі тварини живуть у зоопарку? А ви знаєте, що тут живуть слон, зебра, жираф. А чи вміють вони співати? Дізнаймося!”

Старий слон не спить вночі,	Пісеньку Се-Се співає,
Засинає стоячи,	Звірям спати заважає!

(діти вкладають слона спати та співають йому пісеньку „Се-Се-Се-Се” у повільному темпі);

Заболіли зуби в зебри,	Цілий день „За-Зу-Зе-Зя”
Йти до зубра, зебро треба!	Ну яка ж вона кавезя!

(діти співають пісеньку зебри „За-Зу-Зе-Зя” у прискореному темпі, щоб розвеселити її);

У жирафа Сімошки болить спина,
А жирафа Зіна шкутильга!

(діти співають пісеньку для жирафи Сіми „С-С-С”, а для Зіни „З-З-З” голосно, потім тихо, щоб підтримати їх).

Вправа для розвитку фонематичного слуху „Сіма + Зіна”.

Дітям роздають малюнки із зображенням тварин, які живуть у зоопарку (зебра, жираф, гіпопотам, слон тощо) та пропонують назвати тварин іменами, що починаються зі звуків [с] та [з] (слон Сіма, гіпопотам Сергійко; зебра Зіна, жираф Зік тощо). Далі педагог промовляє придумані „імена тварин”, наприклад, „Сіма”, а діти повинні підняти малюнок із зображенням слона тощо, називаючи перший звук у „імені цієї тварини”.

Вправи для розвитку дрібної моторики „Чарівний клубочок”.

Дітям по черзі пропонують взяти в руки клубок із нитками та сісти на подушки, що лежать на килимі. Далі кожен по черзі придумує назву диких тварин із зоопарку, в назві яких трапляються звуки [с] та [з], передаючи клубочок із рук у руки (педагог слідкує, щоб назви чітко промовлялися та не повторювалися).

Музична діяльність „Танці зі звірятами”.

Попередня робота: показати дітям рухи слона, зебри тощо.

Діти вибирають на стільчиках іграшки за бажанням, промовляють їх назви (зебра, слон,) та запрошують потанцювати „Слон, ходімо танцювати, будемо „Се-Се” співати!”. Потім включають музичну композицію „Про зоопарк”; діти виконують танцювальні рухи разом з обраною іграшкою за змістом композиції: діти тупочуть ногами, як „слоники”; стрибають, як „зебри” тощо. Наприкінці танцю діти піднімають вгору ту тварину, в якій є хобот, у якій найбільші вуха, у кого є хвіст, вуса, смужки тощо.

Підсумок заняття: підводяться підсумки щодо звуків, з якими діти ознайомилися та закріпили впродовж заняття (яких тварин, що живуть у зоопарку, вони знають і які пісеньки вони вмюють співати).

Висновки. Результати теоретичного дослідження вказали на доцільність застосування засобів артпедагогіки в корекційно-реабілітаційній роботі із дошкільнятами з ФФН в умовах масового дошкільного закладу. Інтегрований підхід до проведення корекційно-розвивальних занять з дітьми-логопатами передбачає поліпшення їх загального емоційного стану, дрібної моторики; стимуляцію мовленнєвої функції; удосконалення уваги та пам'яті; дієвість творчої уяви та фантазії.

Таким чином, інтеграція засобів артпедагогіки в корекційно-реабілітаційну роботу має забезпечити оптимальні умови не тільки для корекції мовленнєвих вад у дошкільнят з ФФН, а і для їх всебічного гармонійного розвитку, творчих здібностей, а значить і для підготовки до шкільного навчання, адаптації в дитячому колективі.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з конкретизацією впливу артпедагогічних засобів (музична діяльність, образотворча діяльність, театралізовано-ігрова діяльність) на процеси корекції та розвитку мовлення в дітей дошкільного віку з ФФН.

Список літератури

1. Артпедагогика и арттерапия в специальном образовании : учеб. для студ. сред. и высш. учеб. заведений / Е. А. Медведева, И. Ю. Левченко, Л. Н. Комиссарова, Т. А. Добровольская. – М., 2001. – 248 с.
2. *Богуш А.М.* Дошкільна лінгводидактика : теорія і методика навчання дітей рідної мови : підручник / Богуш А. М., Гавриш Н. В.; за ред. А. М. Богуш. – К. : Вища шк., 2007. – 542 с.
3. *Ликова І. О.* Програма художнього виховання, навчання і розвитку дітей 2-6 років „Кольорові долоньки”. – Х. : Ранок, 2007. – 128 с.
4. *Мастюкова Е. М.* Лечебная педагогика (ранний и дошкольный возраст) : [советы педагогам и родителям по подготовке к обучению детей с особыми проблемами в развитии] / Е. М. Мастюкова. – М. : ВЛАДОС, 1997. – 303 с.
5. Музыкальное воспитание детей с проблемами в развитии и коррекционная ритмика : учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений / Е. А. Медведева, Л. Н. Комиссарова, Г. Р. Шашкина, О. Л. Сергеева. – М. : Академия, 2002. – 224 с.
6. *Савченко М. А.* Методика виправлення вад вимови фонем у дітей. – 3-тє вид., доп. – Т. : Навчальна книга – Богдан, 2009. – 160 с.
7. *Филичева Т. Б.* Дети с фонетико-фонематическим недоразвитием. Воспитание и обучение / Филичева Т. Б., Туманова Т. В. – М., 1999. – 237 с.
8. Логопедія : підручник / за ред. М. К. Шеремет. – К. : Слово, 2010. – 376 с.

9. Шумакова Н. Ю. Артпедагогіка как гуманистическая система образования учащихся в области физической культуры : дис. ... док. пед. наук. – Ставрополь, 2006. – 380 с.

List of references

1. Artpedagogika i artterapija v special'nom obrazovaniii : ucheb. dlja stud. sred. i vyssh. ucheb. zavedenij / E. A. Medvedeva, I. Ju. Levchenko, L. N. Komissarova, T. A. Dobrovol'skaja. – M., 2001. – 248 s. (Rus.)
2. Bohush A.M. Doshkil'na linhvodydaktyka : teoriya i metodyka navchannya ditey ridnoyi movy : pidruchnyk / Bohush A. M., Havrysh N. V.; za red. A. M. Bohush. – K. : Vyshcha shk., 2007. – 542 s. (Ukr.)
3. Lykova I. O. Prohrama khudozhn'oho vykhovannya, navchannya i rozvytku ditey 2-6 rokiv „Kol'orovi dolon'ky”. – Kh. : Ranok, 2007. – 128 s. (Ukr.)
4. Mastjukova E. M. Lechebnaja pedagogika (rannij i doshkol'nyj vozrast) : [sovety pedagogam i roditeljam po podgotovke k obucheniju detej s osobymi problemami v razvitii] / E. M. Mastjukova. – M. : VLADOS, 1997. – 303 s. (Rus.)
5. Muzykal'noe vospitanie detej s problemami v razvitii i korekcionnaja ritmika : ucheb. Posobie dlja stud. sred. ped. ucheb. zavedenij / E. A. Medvedeva, L. N. Komisarova, G. R. Shashkina, O. L. Sergeeva. – M. : Akademiya, 2002. – 224 s. (Rus.)
6. Savchenko M. A. Metodyka vypravlennya vad vymovy fonem u ditey. – 3-tye vyd., dop. – T. : Navchal'na knyha – Bohdan, 2009. – 160 s. (Ukr.)
7. Filicheva T. B. Deti s fonetiko-fonematischem nedorazvitiem. Vospitanie i obuchenie / Filicheva T. B., Tumanova T. V. – M., 1999. – 237 s. (Rus.)
8. Lohopediya : pidruchnyk / za red. M. K. Sheremet. – K. : Slovo, 2010. – 376 s. (Ukr.)
9. Shumakova N. Ju. Artpedagogika как гуманистическая система образования учащихся в области физической культуры : дис. ... док. пед. наук. – Ставрополь, 2006. – 380 с. (Rus.)

ИНТЕГРАЦИЯ СРЕДСТВ АРТПЕДАГОГИКИ В КОРЕКЦИОННО-РЕАБИЛИТАЦИОННУЮ РАБОТУ С ДОШКОЛЬНИКАМИ С ФФН

Виталина ЛИТВИНЕНКО, Юрий ЛЯННОЙ

*Институт физической культуры
Сумской государственной педагогической университет
им. А.С.Макаренка*

Аннотация. Исследование посвящено актуальной психолого-педагогической проблеме развития речи дошкольников с фонетико-фонематическим недоразвитием (ФФН) средствами артпедагогической. Развитие речи дошкольников с ФФН средствами артпедагогической способствует личностному становлению, оптимизации межличностных отношений, открывает возможности успешной социальной интеграции.

Содержание программы представлено комплексным соединением традиционных реабилитационных и артпедагогических средств с целью формирования вербальных (компонентов речевой системы) и невербальных (психоэмоциональных и психофизических) процессов, которые влияют на речевую деятельность детей с ФФН.

Ключевые слова: средства артпедагогической, фонетико-фонематическое недоразвитие речи, дошкольники, корекционно-реабілітаційна робота, інтегрований підхід.

**THE INTEGRATION OF MEANS
OF ART EDUCATION
IN TO THE CORRECTIVE-REHABILITATE WORK
WITH PRESCHOOL CHILDREN
WITH PHONETIC AND PHONEMATIC
UNDERDEVELOPED SPEECH HABITS**

Vitalina LYTVYNENKO, Yuriy LYANNOY

*Institute of Physical Culture
Sumy State Teachers' Training University
after A. S. Makarenko*

Annotation. Integral approach to the corrective-rehabilitate work with preschool children with phonetic and phonematic undeveloped speech habits is represented in the article. The research is dedicated to the urgent psychological and pedagogical problem of phonetic, phonematic undeveloped speech habits by means of art education with preschool children. The speech development of preschool children who phonetic and phonematic undeveloped speech habits by means of art education favors personal formation; opens opportunities for successful social integration.

The content of the program represents complex integration of traditional rehabilitate and art means for the purpose of formation verbal (components of speech system) and nonverbal (psycho-emotional and psychophysical) which effect speech activity of a child who has phonetic, phonematic undeveloped speech habits.

Key words: means of art education science, phonetic and phonematic undeveloped speech habits, children of preschool age, corrective-rehabilitate work, integration approach.

Стаття надійшла до редколегії 24.05.2011